Prof. dr hab.Elżbieta Łuczak.
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
W Olsztynie

Olsztyn 22 listopada 2021 roku

R e c e n z j a. R o z p r a w y d o k t o r s k i e j
Mgr Mariusza Wiśniewskiego
Pt. Tatuaż jako element komunikacji społecznej
Konformizm - bunt - samookreślenie
Przygotowanej pod kierunkiem
Dr hab. Doroty Rybczyńskiej - Abdel-Kawy prof. UWr

W Dolnośląskiej Szkole Wyższej we Wrocławiu

Zjawisko tatuowania we współczesnym świecie coraz bardziej się rozszerza. Występuje nie tylko w placówkach o charakterze totalnym (w zakładach poprawczych czy karnych) ale także w ogólnodostępnych placówkach oświatowych. Stało się częścią kultury a często również sposobem wyrażania siebie (poprzez zakodowaną treść komunikatu zawartą w tatuażu) i wyrażania własnej atrakcyjności.

Mimo rozszerzania się tego zjawiska, problematyka tatuażu w dotychczasowej literaturze przedmiotu analizowana jest głównie w odniesieniu do osadzonych, odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych. Brakuje natomiast opracowań omawiających te kwestie w stosunku do nieletnich odbywających orzeczony przez sąd dla nieletnich środek poprawczy a w szczególności tych, które wychodziłyby poza obręb zagadnień niedostosowania społecznego związanych ze stosowaniem wobec osób niepełnoletnich środków o charakterze wychowawczym lub poprawczym.

Z tych też względów bardzo dobrze się stało, że Autor recenzowanej rozprawy zajął się bliżej problematyką tatuażu występującego nie tylko wśród wychowanków zakładu poprawczego ale również wśród młodzieży placówek oświatowych. Za zasadnością podjęcia tej problematyki przemawia nie tylko niedostateczne poruszanie jej we współczesnym piśmiennictwie naukowym ale przede wszystkim to, że dostarcza ona wielu bardzo interesujących a często i nowych, i bardzo przydatnych w pracy socjalizacyjnej i resocjalizacyjnej przesłanek do pracy z młodzieżą.

Oryginalność pracy i jej znaczenie naukowe

Głównym atutem przedłożonej do recenzji pracy jest poszerzenie dotychczasowego stanu wiedzy na temat szerokiego spectrum funkcji tatuażu a w szczególności jego kluczowej funkcji komunikacyjnej będącej nośnikiem wielu określonych treści: systemu wartości, postaw, cech charakteru itp., które mogą mieć duże znaczenie zarówno poznawcze jak również praktyczne.

Poznawczy charakter pracy wiąże się z wieloaspektowym przedstawieniem różnych funkcji tatuażu (zwłaszcza jego motywów i rodzaji) ale przede wszystkim z dostarczeniem bardzo wnikliwych wniosków pochodzących z badań własnych na temat podobieństw a także różnic w stosowaniu tatuażu pomiędzy nieletnimi umieszczonymi w zakładzie poprawczym a młodzieżą

uczęszczającą do placówek oświatowych. Bardzo ważnym elementem poznawczym pracy było poddanie w wątpliwość zakazu stosowania tatuażu w instytucjach izolacyjnych na rzecz jego identyfikacji i analizy treści.

Takie stanowisko Autora stało się głównym asumptem do praktycznego charakteru pracy związanego ze świadomym zarządzaniem tatuażem. Praktyczny charakter pracy sprowadził się więc do skrupulatnej analizy kryjącego się pod graficzną formą komunikatu (właściwej diagnozy) i w konsekwencji do podjęcia odpowiednich środków oddziaływania.

Taki sposób rozumowania w moim przekonaniu jest bardzo słuszny i trafny. Należy podkreślić również, że nie tylko wzbogaca wiedzę w obrębie badanej problematyki ale również nadaje jej swoistą oryginalność.

Zasadność i komplementarność przedstawionych w rozprawie podstaw teoretycznych

Rozprawa składa się ze wstępu i 5 komplementarnie związanych rozdziałów: trzech określających ramy teoretyczne (144 s.), jednego rozdziału metodologicznego (11 s.) i jednego dość mocno rozbudowanego rozdziału empirycznego (140 s.) oraz zakończenia (w sumie 305 s.). Całość zamyka bardzo obszerna bibliografia, zawierająca wiele istotnych z punktu widzenia analizowanej problematyki pozycji, zarówno polskich, jak i zagranicznych (19 s.) oraz aneks. W rezultacie przyjęty układ pracy należy uznać za poprawny i logiczny.

W części teoretycznej Autor skoncentrował się na przedstawieniu trzech oddzielnych zagadnień, jednak komplementarnie związanych z tematem pracy. I dotyczył zaprezentowania tatuażu w ujęciu historycznym i pragmatycznym ze szczególnym uwzględnieniem form modyfikowania ciała i ich specyfiki.

Rozdział II jest w pewnym sensie kontynuacją treści zawartych w rozdziale I, jednak Autor głównie skupił się - zgodnie z przyjętą problematyką badawczą - na komunikacyjnej funkcji tatuażu. W rozdziale tym na szczególną uwagę zasługują treści związane z problematyką tożsamości młodego pokolenia i ich niewątpliwego związku z procesem tatuowania. I choć wiele kwestii w tym zakresie zostało bardzo trafnie przytoczonych (przy powoływaniu się często na znaczące autorytety w tym temacie), to szkoda, że Autor szerzej (i być może w odrębnej części) nie zajął się tym zagadnieniem. Mam tu na myśli bardziej wnikliwą analizę tożsamości w cyklu życia, zwłaszcza okresu dorastania, charakteryzującego się wieloma piętrzącymi się pytaniami (pozostającymi często bez odpowiedzi) i pochopnie rozwiązywanymi problemami prowadzącymi często do do zachowań ryzykownych a zdarza się również, że do tożsamości negatywnej.

Zasygnalizowaną sugestię należy potraktować bardziej dyskusyjnie niż priorytetowo. Gdyby jednak Autor zdecydował się na uzupełnienie treści przy składaniu pracy do druku, do czego szczerze Autora namawiam, to proponowałabym wykorzystać pracę L. Witkowskiego: Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji E.H.Eriksona (Kraków 2004).

III rozdział pracy zatytułowany: Polski system resocjalizacji nieletnich, choć wydaje się z samego tytułu niezbyt mocno związany z tematem pracy, okazał się bardzo zasadny. Przede wszystkim dlatego, że przedstawia wiele różnych unormowań prawnych dotyczących nieletnich i instytucji resocjalizacyjnych, w których są umieszczani ale przede wszystkim dlatego, że pokazuje „klimat" tych instytucji i samego przebywania w „świecie zamkniętym", co bez wątpienia pozostaje w znaczącym związku nie tylko z samą motywacją dokonywania tatuażu ale również z przekazywanym w nim komunikatem.

Reasumując część teoretyczną należy stwierdzić, że Autor dysertacji wykazał się bardzo dobrą znajomością literatury przedmiotu badań oraz zadowalającą wiedzą w eksplorowanym i interesującym Go obszarze.

Zasadność i poprawność przyjętych rozwiązań metodologicznych oraz zastosowanych procedur badawczych

W rozdziale IV poświęconym założeniom metodologicznym Autor zaprezentował swój warsztat badawczy. Przedstawił w nim informacje, które występują w pracach opierających się na własnych badaniach, począwszy od celu i przedmiotu badań poprzez problematykę badawczą aż po organizację przeprowadzonych badań.

W recenzowanej pracy Autor zastosował strategię badań jakościowych oraz interpretatywny charakter analiz odwołujący się do założeń interakcjonizmu symbolicznego. Przyjętą procedurę badawczą realizował głównie przy zastosowaniu metody wywiadu częściowo ustrukturyzowanego. z dwiema oddzielnymi grupami badanych zróżnicowanych poziomem rygoru instytucji, w których przebywali bądź uczestniczyli. Pierwszą stanowili wychowankowie zakładu poprawczego, drugą zaś młodzież uczęszczająca do placówek oświatowych (szkół ponadpodstawowych). W uzupełnieniu do wywiadów częściowo ustrukturyzowanych Autor zastosował wywiady fokusowe, które przeprowadził z kadrą pedagogiczną instytucji, w których przebywali badani (wychowawcami i nauczycielami).

Przyjęcie takiej procedury postępowania badawczego należy uznać za uzasadnione. Przede wszystkim ze względu na adekwatność do przyjętej problematyki badawczej i zwiększonej wnikliwości i rzetelności badań skupiających się na wyznaczaniu różnic i podobieństw w zakresie stosowania tatuażu przez młodzież przebywającą w tzw. „świecie zamkniętym i wolnościowym".

Mimo to, że przyjęte przez Autora rozwiązania metodologiczne generalnie są prawidłowe, to jednak w rozdziale tym wkradły się pewne uchybienia. Dotyczą one zwłaszcza sposobu sposobu formułowania problemów szczegółowych, których zakres treściowy mimo to, że jest mają prawidłowy, to jednak w swoim brzmieniu bardziej oddają sens badań ilościowych niż jakościowych. Radziłabym więc problemy te przy ostatecznej redakcji tekstu (przynajmniej częściowo) przeredagować, tak aby bardziej dostosowane były do wymogów jakościowej strategii badań i również bardziej dostosowane były do rezultatów własnych rzetelnie przeprowadzonych badań.

Proponowałabym również w celu badań bardziej zaakcentować różnice w zakresie stosowania i znaczenia tatuażu w obu grupach badanych. Byłoby to bardziej zgodne z problemem głównym, jak również z tym, że całość postępowania zasadza się głównie na wyznaczaniu różnic lub podobieństw w zakresie komunikacyjnej funkcji tatuażu, co jest uwidocznione nie tylko w części empirycznej pracy ale również - koncepcyjnej, w której na s. 148 Autor bardzo słusznie stwierdza, „Taki stan rzeczy stanowił inspirację do podjęcia nakreślonego celu badań".

E. Mimo wskazanych uchybień metodologicznych uważam, że zastosowana przez mgr Mariusza Wiśniewskiego procedura badań jest prawidłowa. Autor wykazał się dobrym przygotowaniem metodologicznym oraz wysokimi kompetencjami w tym obszarze.

Charakter i poziom analiz empirycznych i wniosków badawczych

Analiza empiryczna przeprowadzonych badań wraz z interpretacją uzyskanego materiału badawczego dotyczącego kontekstu komunikacyjnego tatuażu w percepcji wychowanków placówki izolacyjnej, uczniów szkół ponadpodstawowych oraz ich nauczycieli i wychowawców została została zaprezentowana w rozdziale V.

W analizie tej Autor (konsekwentnie do przyjętej problematyki badawczej) omawia motywy wykonywania tatuaży przez nieletnich oraz uczniów, ich symbolikę i wzornictwo w ujęciu

nauczycieli i wychowawców, i wreszcie dochodzi do sedna problemu a więc do interpretacji komunikatu wynikającego z tatuażu oraz do nadawania mu indywidualnych znaczeń.

I choć w analizie motywów wykonania tatuażu mgr M. Wiśniewski w szczególności koncentrował się na różnicach pomiędzy badanymi grupami wynikającymi z uczestnictwa w różnych światach (izolowanym i wolnościowym), co było rzeczą oczywistą, to jednak dużą uwagę zwrócił także na podobieństwa w motywacji tych osób. I tak do największych różnic związanych z motywacją wykonywania tatuażu (niezależnie od wieku, który w przypadku wychowanków zakładu poprawczego był niższy) Autor zaliczył przede wszystkim postawy konformistyczne nieletnich związane z chęcią bycia akceptowanym i dostosowanym do warunków zakładowych, chęcią ukrycia niepożądanego wzoru, co skutkowało wykonaniem ponownego tatuażu, tęsknotą za osobami bliskimi czy też chęcią wyrażenia swoich negatywnych emocji wobec organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, zwerbalizowaną w obraźliwych komunikatach.

Pomimo odmiennej specyfiki instytucji, do których należeli badani Autor opracowania wymienił wiele cech wspólnych w motywacji wykonywania tatuaży. Przede wszystkim bardzo słusznie podkreślił, że punktem styczności obu grup badanych jest zakorzeniony w okresie adolescencji bunt młodzieńczy związany z jednej strony z upadkiem autorytetu rodzica, z drugiej zaś z poszukiwaniem nowego autorytetu.

Ponadto Doktorant wymienił w badanych zbiorowościach zbieżne płaszczyzny w motywacji uczniów i nieletnich do wykonywania tatuażu jako elementu mody wizerunkowej uwidaczniające się w roli środków masowego przekazu. Wyrazem tego była reprodukcja w obu grupach wzorców kulturowych kreowanych przez medialnego dysponenta autorytetu. Zbieżność ta dotyczyła również silnej motywacji oscylowanej wokół zarządzania własnym wizerunkiem i podniesieniem jego atrakcyjności. Na tej podstawie Autor stwierdził, ze wykonywane przez obie grupy tatuaże (choć często różniły się miejscem wykonania i estetyką), to stanowiły ważny element mody wizerunkowej.

W II podrozdziale części empirycznej Autor zajął się symboliką tatuaży w ujęciu nauczycieli i wychowawców. Analiza tych treści była bardzo ważna, gdyż pozwoliła wzbogacić dotychczasowy materiał badawczy o nowe treści, nieujawnione w toku wywiadów prowadzonych z nieletnimi i uczniami.

W zaprezentowanych treściach Autor bardzo wyraźnie pokazał, że zjawisko tatuowania ma bardzo dynamiczny charakter i to nie tylko z racji jego większego rozpowszechnienia ale również jego transmisji do „świata wolnościowego". Oba bowiem światy: zarówno „izolacyjny" jak i „wolnościowy" nie mają charakteru hermetycznego, stąd się wzajemnie przenikają.

W dynamicznym rozwoju tatuaży mgr M. Wiśniewski wskazuje na liczne przemiany tego zjawiska. W przypadku nieletnich z zakładu poprawczego osadzające się na wyraźnym odejściu od tatuaży podkulturowych na rzecz tatuaży estetycznych mających zdobić ciało, ewentualnie tzw. mieszanych. Ważne miejsce zajęły także związane z nowymi trendami - zaczerpnięte z mody czy też tatuaże literowe (szczególnie trudne do rozszyfrowania).

W analizie symboliki wzoru tatuaży Autor zwraca uwagę również na wspólną płaszczyznę obu grup badanych w zakresie konsekwencji tego zjawiska. Zdaniem Autora posiadane przez przez badanych tatuaże były konsekwencją ucieczki we własne ciało, przez co tożsamość została zredukowana do wizerunku ciała, dzięki któremu jednostka mogła zyskać - tak ważną w tym okresie - akceptację środowiska.

Wspólne cechy dla obu grup badanych odnotował także Doktorant w zakresie nadawania znaczeń wykonywanym tatuażom, zwłaszcza związanym z funkcją komunikacyjną.Cechą tą było traktowanie tatuażu jako elementu mody wizerunkowej i sposobu zarządzania wrażeniem.

Mimo tych podobieństw w analizowanych treściach Autor w bardzo wyraźny sposób zaakcentował różnice w nadawaniu znaczeń wykonywanym tatuażom. Nieletni z zakładu poprawczego bardziej świadomie posługiwali się badanym środkiem niż młodzież ze szkół ponadpodstawowych. Za jego pomocą wyrażali swój stosunek do organów sprawiedliwości, ponadto dokonywali wykreowania ramy społecznej, w obrębie której izolowany był wychowawca. Z kolei młodzież uczęszczająca do szkół ponadpodstawowych o wiele mniejsza uwagę przywiązywała do posiadanego wzoru. Twierdziła, że mogą być one częścią stylizacji, bądź też tzw. „bycia na luzie". Mogą też być częścią mody wizerunkowej wykorzystywanej jako narzędzia kreowania narracji.

W podsumowaniu części empirycznej stwierdzam, że została ona opracowana w sposób bardzo prawidłowy. Autor z dużą dozą rzetelności i skrupulatności dokonał analizy uzyskanych rezultatów badawczych. Pan mgr Mariusz Wiśniewski właściwie przeprowadził analizy jakościowe wywiadów, przybliżając interesujący obraz komunikacyjnej funkcji tatuażu występującego wśród obu badanych grup.

Reasumując Autor wykazał się bardzo dużymi umiejętnościami związanymi ze stosowaniem procedur badań jakościowych oraz analizy materiału empirycznego. Pomocna w tym zapewne była bardzo dobra znajomość tematyki badań oraz przestrzeni społecznej, w której prowadzono badania. Wszystko to zatem przyczyniło się do trafnego podsumowania uzyskanych wyników badań zamieszczonego w zakończeniu pracy.

Równocześnie należy dodać, że zakończenie to w sposób bardzo zasadny a równocześnie przejrzysty i logiczny podporządkowane było strukturze pól problemowych. Z jednej strony w sposób jasny i klarowny odzwierciedlało rezultaty przeprowadzonych badań, z drugiej zaś - zawierało refleksje dotyczące ich znaczenia i możliwości wykorzystania nie tylko w praktyce resocjalizacyjnej ale również i socjalizacyjnej. W rezultacie stwierdzam, że opracowane zakończenie jest bardzo ważnym fragmentem pracy, świadczącym o dużej dojrzałości naukowo-badawczej Autora.

Wnioski końcowe

Przedstawiona do recenzji praca jest niewątpliwie bardzo ważna i oryginalna, gdyż wzbogaca wiedzę oraz wypełnia lukę w dotychczasowych badaniach nt. Komunikacyjnej funkcji tatuażu wśród nieletnich umieszczonych w zakładzie poprawczym oraz młodzieży uczęszczającej do szkół ponadpodstawowych.

W mojej ocenie Autor zrealizował trudny pod względem badawczym projekt i i w wysokim stopniu sprostał oczekiwaniom stawianym na poziomie doktoratu, wskazując na bardzo dobrą znajomość eksplorowanej tematyki oraz aplikowanej metodologii a także ukazując swoje kompetencje w zakresie eksploracji przedmiotu badań, przeprowadzenia badań empirycznych oraz ich analizy.

Podsumowując całość dokonań związanych z pracą Doktoranta stwierdzam, że oceniam ją bardzo wysoko i w związku z tym proponuję ją w y r ó ż n i ć. Przede wszystkim ze względu na jej oryginalność i nowe aspekty natury poznawczo-praktycznej. Praca odkrywa bowiem wiele dotychczas nie identyfikowanych nowych znaczeń przekazywanych za pośrednictwem tatuażu, przez co dostarcza nowego spojrzenia na analizowany problem, w tym również przypuszczenia, że zjawisko to nie należy tylko łączyć z antyspołecznością a być może także z zakazem i potępieniem.

Tekst rozprawy doktorskiej Pana mgr Mariusza Wiśniewskiego pt.: Tatuaż jako element komunikacji społecznej, spełnia wymogi doktoratu z zakresu pedagogiki, wypełniając kryteria nakreślone w art. 13 Ustawy o stopniach i tytułach naukowych z dnia 14 marca 2003 roku.

Wnioskuję więc o dopuszczenie Autora pracy do dalszych etapów przewodu doktorskiego w Dolnośląskiej Szkole Wyższej we Wrocławiu.

Olsztyn, 23 listopada 2021 r.

Prof.dr hab. Elżbieta Łuczak